

Bokor Lilla Dóra

Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont

Egy bőröndnyi emlék Reményi Edéről: „ki szelet vet, vihart arat?”¹

Liszt hatása Reményi politikai tevékenységére az emigrációban

Reményi Ede életéről nehéz újat mondani. Mégis, minthogy a Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpontba került a bátyja, Reményi Antal és leszármazottjai által megőrzött, a családtagok, barátok és tisztelők által gyűjtött és gazdagított Reményi-hagyaték, a feldolgozás során illendőnek tűnt, hogy még egyszer behatóbb vizsgálat alá kerüljön személye és az az egy bőröndnyi iratanyag, amely emlékét őrzi életéből, főképpen az 1860-as és 1890-es évekből, mikor hosszabban időzött hazájában, Magyarországon, eredeti és másolt Reményi-levelek, képeslapok és névjegykártyák, sajtócikkek, koncertműsorok, személyes visszaemlékezések, rajzok és fényképek, illetve egyéb másodkézből származó dokumentumok, mint a róla készült 1926-os életrajz, ünnepi tanulmányok és megemlékezések formájában. Nem ez az első alkalom, hogy valaki ezt megkísérli; hiszen ebből az iratanyagból többek közt Rakos Miklós publikált már, s publikált volna még, ha időközben el nem távozik közülünk,² kiadva például összesen 12 részletben a *Zenekar* c. folyóirat hasábjain azt a Reményi Ferenc, Reményi Antal fia által írt terjedelmes életrajzot,³ amely Reményi Ede életét messzemenő részletességgel és gondnal dolgozza fel saját gyerekkori élmények, közös családi zenélések, a nagy előd, Reményi Ede nyomában tett utazások, a bőröndben akkoriban rejlő források, további, megfeszített munkával és levelezéssel felkutatott személyi adatok, illetve a már létező szak-

- 1 Utalás Liszt Ferenc politikai nézeteit tárgyaló levelére, amelyet Agnes Street-Klindworthoz írt gróf Széchenyi István halálakor. Alan Walker: *Liszt Ferenc 2. A weimari évek. 1848–1861*. Ford. Rác Judit. Budapest: Editio Musica, 1994, 83–84, 26. l.j.: [Széchenyi] nagyon józan, bámulatosan tevékeny és gyakorlatias zsenialitással megáldott ember volt, aki tudatában volt kora és hazája igényeinek. Mérheterlenül nagy szolgálatokat tett Magyarországnak, ahol jogosan örvendett páratlan népszerűségnek, mindaddig, amíg Kossuth felül nem kerekedett a locsogásával, és az egész nemzetet tévútra nem vezette. Sajnos e pillanatig még mindig ezen járunk, s nemigen látom, hogy a kizáró patriotizmus e forró lázából bármi jó eredmény születne, mert ez csak szelet vet, s majd vihart arat. Ha következetesen és hűségesen követnék volna Széchenyi példáját és módszerét, Magyarország ma minden bizonnyal erős és virágzó volna – ide visszatérni azonban, félé, már túlságosan késő. A dolgok ezen állása bizonyára megfelel másoknak, de közülünk azok, akik őszintén szeretik hazájukat, lelkük legmélyén bánkódnak emiatt!
- 2 Rakos Miklós (1947–2019), hegedű- és brácsatanár, zenetörténeti kutató, Reményi Ede hagyatékának korábbi megőrzője és közreadója, aki a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem könyvtárán keresztül eljuttatta a hagyatékot a Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpontba.
- 3 Reményi Ferenc: „Reményi Ede hegedűművész életrajza”. Közr. Rakos Miklós. *Zenekar* XIV/6. (2007), 27–33. XV/1. (2008), 23–29. XV/2. (2008), 30–35. XV/3. (2008), 31–36. XV/4. (2008), 24–30. XV/5. (2008), 39–44. XV/6. (2008), 30–35. XVI/1. (2009), 36–41. XVI/2. (2009), 31–36. XVI/3. (2009), 36–41. XVI/4. (2009), 31–36. XVI/5. (2009), 32–38.

irodalom alapján; tehát mindent is egybe véve; és természetesen a neves kortársak, az ő nézeteik, továbbá a sajtóorgánumból tudható műviszonyok szempontjából is. Így szentelt Reményi Ferenc többek közt külön fejezeteket Liszt és Reményi Ede negyed évszázados, hozzávetőleg 1853 és 1878 között ápol, szeretetben és Reményi részéről már-már imádatnak tekinthető rajongásban, némi bohózatban és vitában forrongó barátságának, amelyet csak az elváló életutak, Reményi Magyarországról való sietős és kényszerű távozása szakítottak meg (minthogy Reményi itthon nagy mennyiségű adósságot halmozott fel). E barátság során a két nagy művész a kezdetleges hazafiúi és művészi rokonszenvet bensőséges és szeretetteljes kapcsolattá mélyítette el, miután Reményi, az 1849-ben emigrációba kényszerült huszonéves, tehetséges hegedűvirtuóz, „Magyarország volt állampolgára”⁴ kereste fel 1853-ban Weimarban a kora géniuszának tartott, akkorra már érett zongoraművészt, zeneszerzőt és zenetanárt, a „Tisztelt Liszt urat, csodálatra méltó honfitársat”⁵; majdan kevesebb, mint egy év alatt, szemérmes mester-tanítvány viszonyból, amelyben a „boldog halandó”⁶ Reményi csüngött a „nagy emberen”,⁷ Liszt Ferencen, bensőséges művészbáráti és bajtársi kapcsolat lett, amelyet „cigányos” együttzenélések – ezt a kifejezést maga Reményi használta közös muzsikálásaira, miután Lisztben a cigánykönyvével kapcsolatos kemény kritikákat, valamint saját, balul elsült sajtócikkét kívánta enyhíteni –,⁸ a zenéről szóló, heves eszmecserek, és közös, az általános és a magyar zeneművészetért tett harcok, majd 1860-tól a magyar zeneéletnek egyetértésben és gyakran együttesen végzett serkentése jellemeztek.⁹ Jóllehet, életútjaik sem magánemberként, sem előadóművészként nem fonódtak igazán össze, s találkozásait, levélváltásait már közvetlenül megismerkedésük után is négy-öt éven át tartó

4 *Briefe hervorragender Zeitgenossen an Franz Liszt* [innenről: *Briefe an Franz Liszt*], Bd. I. Hrsg. La Mara. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1895, 283–285., ide: 285. Reményi Ede levele Liszt Ferenchez, kelt: [1853] júliusában. „E. Reményi, Citoyen d’Altenburg, ci-devant de la Hongrie.” Szerzői megjegyzés: a tanulmányban két könnyen összekeverhető levélkötetre hivatkozom, az egyik az 1893-as *Franz Liszt’s Briefe*, a másik az 1895-ös *Briefe an Franz Liszt*.]

5 Uott, eredetileg magyar és francia nyelven (általában jellemző volt Reményire, hogy leveleiben magyar, német, angol és francia kifejezéseket kevert aszerint, miként tudta gondolatait érzékletesen kifejezni vagy milyen nyelven jutottak eszébe az adott terminusok). „Tisztelt Liszt Ur! Compatriote admirable!”

6 Uott: „heureux mortel”.

7 Uott: „Cette égratignure se permet de s’adresser au grand homme [...]”

8 Reményi: „Reményi Ede hegedűművész életrajza”, XV/1. (2008), 25.

Magyarázat: Reményi Ede 1859 szeptemberében, minthogy Liszt cigányzenei könyvében Reményit név szerint is említette, mint a cigányos játékmód ismerőjét és megtestesítőjét, s miután maga utazásai során fülantúja volt a nem magyar származású cigányzenészek muzsikájának is, megbizonyosodva arról, hogy a cigányos modor és magyar dallam miben tér el, szükségesnek érezte, hogy Liszt nézeteit a magyar és cigányzene különbözőségeit illetően helyreigazítsa és egyben egy tiszteletteljes, de nyílt levéllel válaszolja meg. Ennek megfelelően Reményi röpiratot küldött Károly öccsének, amelyet változtatás nélkül szeretett volna megjelentetni francia nyelven. Öccse azonban engedékenynek ítélte Reményi hangvételt ez ügyben, és félve a közhangulat további ingerlésétől (ezúttal talán bátyja ellen) a levelet „elferdítve kivonatolta”, s Reményi megrökönyödésére „szörnyű zagyalékként” jelentette meg. Mindennek következtében Reményi helyreigazító cikket volt kénytelen közölni, s magát a mestert is felkereste személyes levelében, hogy a félreértésről jelentsen, magát pedig gyakorta Liszt „cigányának” vagy „cigány szólistájának” nevezte, hogy a mester fájdalmas emlékeit megszépítse.

9 Lásd: Legány Dezső: *Liszt Ferenc Magyarországon 1869–1873*. Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1976.

kihagyások követték, egymásnak küldött soraikat, Reményi „egymilliárdszoros üdvözleteit”¹⁰ és Liszt „százszor és ezerszeres viszontlátásait”¹¹ azonban mindig kölcsönös szeretet, elismerés és jóindulat határozta meg, amely érzéseket Reményi háromnegyed éves, weimari tanulóiévszaka alapozott meg. Ez idő alatt Reményi, hallva Lisztől saját előadásában h-moll szonátáját, magyar rapszodiáit és az akkor még csak fantáziát Dante nyomán, teljesen a meseter művészetének szentelte magát, s közvetlen követői közé lépett, az úgynevezett Murl-ok társaságába.¹² Liszt pedig, ki megemlékezései szerint Reményihez hasonló hegedűművészi tehetséget azelőtt és azután is csak néhányat látott, meglehet, „mi Weimarban hozzá vagyunk szokva a legkiválóbb hegedűvirtuózokhoz”, írta Johann von Herbecknek,¹³ csodálta Reményi hegedűjátékának hatását, amellyel nemcsak őt, de kritikusaikat és közönségét is megnyerte; s az egyéniséget, amely megnyilatkozott mindenben, különösen a magyaros művekben és vérmérsékletben – persze Liszt itt cigányos modort értett, de ebbe a nyomában keletkező és már végbement zenetörténeti viták miatt nem mennék bele.¹⁴ Így Liszt hamarosan kamarapartnerévé és kedvenc szólóhegedűsévé avatta Reményit, s míg kapcsolatuk 1878-ban meg nem szakadt, önzetlen pártfogásban részesítette a szerinte „élénk, nagylelkű, kissé bohócos”,¹⁵ ugyanakkor „derék fiút”,¹⁶ akinek erre szüksége is volt: többek közt rögtön ismeretségük kezdetén, 1853-ban és 1854-ben, majd később 1859-ben, amely utóbbi évre ez az előadás már nem tér ki, s mikor ugyanakkor Reményi Liszt közvetítésével és Augusz Antal báró helytartótanácsi elnök közbenjárásával (valamint a mendemondák szerint Reményi édes-

- 10 *Briefe an Franz Liszt*, Bd. I., 1895, 284. Bővebben: „Apropó, édesanyjával kapcsolatban jó hírem van Ön számára. Itt járt dr. Wedel Jénából, és Ameisenspiritust (hangyából származó sósborszesz – szó szerinti fordítás!) írt fel édesanyja lábának gyógyulására, és ahogy ő megerősítette: Ez a spiritus egy csodaszer! – Megkért továbbá, hogy annyiszor üdvözöljem, ahányszor csak szeretném (1 000 000 000-szor elég lesz?), nem szeretném, hogy azt mondják rám, hogy nem jól teljesítem a megbízásokat.” Eredeti nyelven idézem: „A propos, j'ai à vous donner une bonne nouvelle relativement à votre maman! Le docteur Wedel de Jena était ici, et il a ordonné de l'Ameisenspiritus (esprit de vin de fourmi, traduction verbale!) pour la guérison du pied et comme eile m'a assuré: Dieser Spiritus macht Miracle, eile m'a Charge aussi de vous saluer autant de fois que je veux (1 000 000 000 est-ce assez?); je ne veux pas qu'on dise que je ne fais pas bien les commissions.”
- 11 [N.N.]: „Ismeretlen Liszt-levelek”, *Muzsika* I/1-2. (1929), 82–86., ide: 82. Liszt levele Reményi Edéhez, kelt: [1854.] július 14-én. A cikk szerzőjének fordításában idézem: „*Kedves Barátom!* [...] *Százszor és ezerszer szívesen látom.*” (Forrás: https://adt.arcanum.com/hu/view/MTA_Muzsika_1929/?pg=99&layout=shttps%3A%2F%2Fadt.arcanum.com%2Fhu%2Fview%2FMTA_PetofiTarsasagLapjaKoszoru_1880_1%2F%3Fquery%3Dpet%C5%91fi+teleki) (Utolsó hozzáférés: 2022. január 30.)
- 12 *Briefe an Franz Liszt*, Bd. I., 1895, 283–285. Közvetlen említések Reményi Murl-összekötéseiről: *Franz Liszt's Briefe*, Bd. I. Hrsg. La Mara. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1893, 158–161.; *Briefe an Franz Liszt*, I. Hrsg. La Mara. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1895, 345–347.; *Briefe an Franz Liszt*, II. Hrsg. La Mara. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1895, 256–258.; 264–266.; valamint 270–271. A Reményi-hagyatékából: Reményi Ede kiadatlan levele Liszt Ferenchez, kelt 1860. január 4-én.
- 13 Reményi: *Reményi Ede hegedűművész életrajza*, XIV/6. (2007), 33., Liszt egy levelének idézete magyar fordításban.
- 14 Uott, 33., idézet Lisztől, „A cigányokról és magyarországi zenéjükről” c. írásából Reményi Ferenc magyar fordításában: „Sohse hallottam őt anélkül, hogy oly emóciót nem éreztem volna, mely felébresztette Bihari emlékét. Reményi ugyan nem cigány, de át van itatva cigány érzéssel és művészettel.”
- 15 Uott, 33.
- 16 Gracza Lajos: „Liszt és az 1848/49-es magyar szabadságharc menekültjei”, *Muzsika* LII/10. (2009. október). <http://epa.oszk.hu/00800/00835/00142/2976.htm> (Utolsó hozzáférés: 2022. január 26.). Liszt Ferenc levele Carolyn von Sayn-Wittgenstein hercegnőnek, kelt: 1853. július 17-én, Weimarban. Idézem: „Idehaza minden csendes. Reményit itt tartom a hónap végéig. Derék fiú, és jól viselkedik.”

anyjának fohászára) amnesztiát kapott, majdan 1860-ban visszatért Magyarországra.¹⁷ Minderről azonban már nem Reményi Ferencről, hanem újabb információkból tudunk, meglehetősen számos ismert levél sejteti, s minthogy ez évben Liszt születésének évfordulóját ünnepeljük, és a Reményi Ferenc-féle életrajz megírása óta maga a Reményi-hagyaték is bővült, miután Reményi Ferenc fia, Reményi Géza 1968-ban elkérte Weimarból a Lisztre és Reményire vonatkozó leveleket, lehetőség nyílt arra, hogy további betekintést nyerjünk a két művész kapcsolatába.

Ahogy az többek közt Alan Walker, Legány Dezső és Reményi Ferenc is feltárta, Reményi Ede, aki az 1848–1849-es forradalomban való részvétele miatt 1849-ben emigrációba kényszerült, mely során hontalanul bolyongott Hamburg, New York, majd Párizs és ismét Hamburg érintésével, 1853-as második hamburgi tartózkodása alatt úgy határozott, hogy elzarándokol Liszt Ferenchez Weimarba. Hogy miért éppen akkor, vagy mi célból, azt feljegyzés nem magyarázza; meglehetősen aligha kellett Liszt személyénél jobb indok, és Reményi száműzetésében egyébként is kereste a magyar körök társaságát, gyakran vendégeskedve náluk vagy vendégül látva a szabadságharc menekültjeit és átutazókat, hogy társaságukban régi magyar nótákkal, bús hallgatókkal vagy vidám talpalávalókkal idézze fel az elvesztett, távoli hazát, ahogyan arról gróf Teleki Sándor is megemlékezett, amikor Jersey-szigetén Reményivel töltött, talán 1854-es idejüket idézte fel:

Hosszú száműzetésem alatt három kínos érzet gyötört legfájdalmasabban; a szülői ház otthonának nélkülözése, az anyai szeretet melegeinek hiánya; a nagybányai kohófüst kénzsga, megszokott illatának pótolhatlan parfümjé, s az hogy nem volt ki huzza. [...] Idők teltek, idők múltak. Ott künn a hontalanságban zenélnek, de nem muzsikálnak, játsznak kótából, de nem húzzák sem szív sem láb alá, meg van írva előre, azt felolvassák, [...] – Reményi egy ízben nálam lakott, repültette fecskéjét, húzta hogy: Azt mondják, nem adnak engem galambomnak. Égett a kunyhó, ropogott a nád. Beálltunk Tarnóczára bojtárnak. Káka tövén költ a rucza. Virágos kenderünk ázott a tóban. Sugár magas volt a toronynak teteje. – [...] De szivem csak azt mondta, jobb otthon;¹⁸

Idézhetnék számos hasonló, külföldi újságcikket, mely nemcsak azt példázza, miként enyhítette Reményi hegedűjével a honvágyat magyar hallgatóiban, hanem azt is, miért választotta 1860-as hazatérésekor, hogy id. Ábrányi Kornél szerint ódivatú, a közizlés tetszését kereső, s a magyar zeneművészetet gyomként elburjánzó, cigányprímásokéhoz hasonló nótázással próbáljon kedveskedni közönségének;¹⁹ mely kijelentését egyébként Ábrányi később visszavonta, vagy

17 Reményi: *Reményi Ede hegedűművész életrajza*, XV/1. (2008), 26–27.

18 Teleki Sándor: *Égyről-másról*, 2. *Újabb emlékeim*. Budapest: Révai testvérek kiadása, 1882, 64., 70–71.

19 Ábrányi Kornél: „Visszapillantások a lefolyt hangversenyi időnyre. Ábrányi Kornéltól. II. (Folytatás.)”, *Pesti Napló* XI/3064. (1860. április 26.), oldalszám nélkül. Ábrányi Kornél nézetének részletesebb kifejtéséért lásd. Id. Ábrányi Kornél: *Erkel Ferenc élete és működése*. Budapest: Buschmann F. Könyvnyomdája, 1975. [valóban 1975? Ha igen akkor van szerk., közr.?] Online: <https://mek.oszk.hu/08600/08648/html/> (Utolsó hozzáférés: 2022. január 30.). Valamint: Ábrányi Kornél: *Jellemképek a magyar zenevilágból*. Budapest: Lampel Róbert (Wodianer F. és fiai) cs. és kir. udv. Könyvkereskedés kiadása, [évszám nélkül], 27.

legalábbis finomította.²⁰ Kétségtelen, a külföldre szakadt Reményi vágyódhatott a híres honfitárs és zenei zseni, Liszt Ferenc társaságába, hiszen saját művészetét magasabb szintre szeretne volna fejleszteni, amire addig konzervatóriumi évein kívül nem volt méltó lehetősége, s aminek okán 1847-ben, akkor még szándéka szerint ideiglenesen elhagyta Magyarországot. 1853-ban elindult Hamburgból az ott általa felfedezett ifjú zongorista, Johannes Brahms társaságában; s fálvakon és városokon át, meg-megállva, hogy az útravaló pénzt összemuzsikálják, ketten együtt Hannoverig jutottak, ahol Reményi felkereste volt bécsi konzervatóriumi társát, Joachim Józsefet, hogy mutassa be őket a hannoveri királynak, jövedelmet remélve a még hátralévő útra. Joachim ajánlólevelet írt részükre Liszthez, mellyel immár a mester elé járulhattak. 1853 júniusában érkeztek meg Weimarba, ahol, mint azt mesélik, s tulajdonképpen Walker monográfiája is hitelesnek véli, Brahms elaludt Liszt h-moll szonátájának szerzői előadását hallgatva, végzetesen megsértve a mestert és kínozóvá válva Reményi számára.²¹ Reményi azonban elnyerte Liszt rokonszenvét, akinél 1853 június végétől egészen 1854 májusáig, kisebb-nagyobb megszakításokkal vendégeskedett az Altenburgban,²² s akinek köszönhetően, kitüntetve többedmagával a Liszt-tanítványok között, 1853 októberében megismerkedett Richard Wagnerrel, miután Liszt magával vitte kedves Murljait Baselba, hogy személyesen találkozzanak az általa hirdetett művészet ideáljával.²³ Reményi tehát Weimarban Liszt belsőbb köreiből tartozott, aki a mester Sayn-Wittgenstein hercegnőnek írt levelei szerint gyakorta és hosszú órákon át tanult és muzsikált vele, elkísérte őt útjaira, hol támasza volt az őt bosszantó zenei „filiszterek”, vagyis hitetlenek ellenében,²⁴ s nem egyszer költötte el vacsoráját az Altenburgban a mester, és ha ott tartózkodott, édesanyja társaságában. Mikor Reményi végül elutazott Weimarból, s Londonban talált magának állást Liszt egy másik kedves tanítványa, Klindworth társaságában, Liszt örömmel nyugtázta, hogy két ily kiváló növendéke fogja az új zene ügyét megalapozni Angliában. Miként Klindworthnek megírta: „Az Ön Murl-összeköttetése és Murl-vándorlása Reményivel kitűnő intézkedése a sorsnak. [...] Leicesterben adandó hangversenyük napján a weimari Murlok vacsorára lesznek hívva az Altenburgba, ahol Reményire és Klindworthre fogunk poharat üríteni!”²⁵ Az elválás azonban Reményi részéről nem lehetett kellemes, vagy éppen önkéntes. Reményi ugyanis 1854. augusztus 8-án, miután több hónapja tartózkodott Londonban (hol egyébként korábbi, 1848-as sikerei után kedvező fogadtatásban részesült, s rövidesen az angol királynő magánzenekarában kapott helyet, elnyerve az angol királynő szólóhegedűse címet), keserű hangvétellé levelet írt Lisztnek, kit néhány nappal korábban, július 19-e és 22-e között látott viszont Brüsszelben, miután Weimart májusban elhagyta, s oda hívta a mester őt ismételt találkozásra.²⁶

20 Ábrányi: *Jellemképek a magyar zenevilágból*, 27. Idézem: „Irigy, önző s hamis ambíciókat szító kezek konkolyt hintettek közénk, [...]”

21 Walker: *Liszt Ferenc* 2, 226–228. Reményi: *Reményi Ede hegedűművész életrajza*, XIV/6. (2007), 32.

22 Az ÖStA HHStA Ministerium des Äußern Informationsbüro BM-Akten 1853-as és 1854-es aktái szerint.

23 Reményi: *Reményi Ede hegedűművész életrajza*, XIV/6. (2007), 30–33. XV/1. (2008), 23–24.

24 Gracza: *Liszt és az 1848/49-es magyar szabadságharc menekültjei*, nincs oldalszám.

25 *Franz Liszt's Briefe*, Bd. I. Hrsg. La Mara. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1893, 158–161. Liszt Ferenc levele Karl Klindworthhoz, kelt: 1854. július 2-án. „Ihre Murl-Verbindung und Murl-Wanderungen mit Reményi sind eine treffliche Fügung des Schicksals, und am 6ten Juli, am Tage Ihres Concerts in Leicester, sollen die Weimarer Murlen auf der Altenburg zum Souper geladen werden, und Reményi und Klindworth for ever hoch leben lassen!”

26 *Ismeretlen Liszt-levelek*, 82. Liszt levele Reményi Edéhez, kelt: [1854.] július 14-én.

„A brüsszeli szép napok elmúltak”, kezdi levelében Reményi, ki ugyan előrevetíti, nem panaszkodik, mégis hosszasan ír arról, hogy Londonban az időt túl ködösnek véli, a művészetet silánynak és tisztátalannak (itt szó szerint üledékesnek vagy sárosnak), a művészeket pedig megvetendőnek és szánalmasnak, kik ahelyett, hogy zenéjükkel „felemelnék a közönséget, a csöcselék szintjére süllyednek”, „elfedve a művészet igaz szentélyét” valami tetszetős, hamis „fátyollal”.²⁷ Véleményét ebben Klindworth is osztja, hiába, hogy Liszt igyekszik a kedélyeket csillapítani, intve a két tanítványt, hogy „az embernek hozzá kell szoknia a londoni légkörhöz, s eléggé meg kell erősítenie gyomrát »with porter and port« [...]”, avagy, egy kis sörrel és borral,²⁸ bizonygatva, hogy Londonban a zenei légkör semmivel sem rosszabb, mint máshol, tökéletes táptalajként szolgálva a Murl-propagandának; Reményit azonban ez nem vigasztalja, gyaníthatóan, nem csupán az angol főváros elszomorító viszonyai miatt, hanem azon kényszerű okból sem, amiért oda került, bár máshová vágyott: messze, szülőhazájába, vagy legalábbis vissza német földre. Idézem leveléből az ide vonatkozó részletet:

Drága Maestrom! [...]

Meg fog lepődni! Megadom magam. Méltóztassék közbenjárni értem Prokesch von Ostennél, vagy bárkinél, akinél gondolja, ezt az ügyet teljesen Önre hagyom, intézze úgy, ahogy jónak látja, biztosan tudom, hogy ha Önre bízom magam, a becsületem sértetlen marad, így hát szükségtelen, hogy útmutatást adjak Önnek, Ön nálam sokkal jobban tudja, mi a teendő. Éppen Ön volt az, aki többször is javasolta ezt a megállapodást, most, már alapos megfontolás után arra jutottam, hogy elfogadom, arra gondoltam, amit Ön már százszor megállapított – [...] – nos hát, művész szeretnék lenni, az leszek, érzem, hogy erre rendeltettem, nem másra! Tegye hát meg értem, imádott mesterem, tiszteletre méltó honfitársam, amit hasznosnak gondol, úgy bízom Önben, mint Istenemben, csak annyit kérek, hogy ezt a fontos intézkedést tegye meg, mihelyt ideje engedi (tudom, hogy Ön rendkívül elfoglalt), ugyanis feltétlenül szükséges, hogy a lehető leghamarabb Németországban legyek anyám miatt, aki sajnos nagyon rosszul érzi magát. Tegnap előtt kaptam a megrázó hírt, hogy (lány)testvérem meghalt – ezért, és egyebek miatt is sürgős, hogy Németországba utazzak, és még fontosabb, hogy szabadon mozoghassak. Ugye érti? Becsületemre mondhatom, hogy semmilyen politikai ügybe nem keveredtem – semmibe! Türelmetlenül várom hát levelét – válaszát. Kérem, drága mester bocsássa meg a kellemetlenséget, amit okozok Önnek, és higgye nekem, hogy maradok imádója
Reményi Ede²⁹

27 *Briefe an Franz Liszt*, Bd. I. Hrsg. La Mara. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1895, 345–347. „Les beaux jours de Bruxelles sont passés [...]”; „[...] les artises de Londres sont des misérables qui, au lieu d’élever le public, se mettent toujours au niveau de la masse cohue.” „Le voile qui empêche le public de voir dans le véritable sanctuaire de l’art [...]”.

28 *Franz Liszt’s Briefe*, Bd. I., 1893, 159. „An die Londoner Atmosphäre muss man sich gewöhnen und sich mit Porter und Port den Magen ordentlich solidifizieren.” Porter: londoni eredetű sör. Port: portói bor.

29 *Briefe an Franz Liszt*, Bd. I., 1895, 345–346. Idézem: Mon adorable Maestro, [...] / Autre chose: Vous allez être étonné! Ich erbe mich. Daignez faire pour moi les démarches nécessaires près de Prokesch von Osten ou près de qui que ce soit, je laisse cette affaire entièrement à vous, vous l’arrangerez comme bon vous semblera, étant sûr que, si je me

Reményi szavai arról tanúskodnak, hogy 1854 nyarán már nemcsak Ausztria és Magyarország, de Németország területére sem léphetett be. Ez részben indokolható az aktuális politikai viszonyokkal, miután az európai forradalmak résztvevői utáni kontinentális, majd tengerentúlra kiterjedő hajszában 1851-ben létrejött Ausztria, Poroszország, Szászország és Hannover, majdan Bajorország szövetsége, az ún. *Polizeiverein*, amelynek feladata volt, hogy Németország területén felderítse a gyanús, avagy az állam egységére veszélyes személyeket, hosszú távon megakadályozva a forradalmi mozgolódást és megerősítve az 1848-as események során szétzilált európai rendet.³⁰ Reményi pedig, aki az 1848–1849-es szabadságharcok alatt Klapka György, majd Görgey Artúr oldalán állott, egyértelműen felbujtó egyénnek, Alan Walker szerint „veszélyes lázító hegedűsnek” számított,³¹ ki nem csupán a tiszti kart vidította muzsikájával a csaták alatt, s öntött lelket a megfáradt honvédekbe, mint ahogyan arról Ábrányi megemlékezett, amikor Görgey táborában, Nagy-Kállóban találkozott Reményivel: „hol a szabolcsi nők díszlakomát és táncestélyt rendeztek a honvédek tiszteletére”, és „Reményi, mint Görgey kedvencz tábori virtuóza, a megyeház nagytermében hegedűjével szórakoztatta a társaságot s egymásután húzta a siró-rivó és az ugrós magyar nótákat.”³² Hanem az ifjú hegedűművész oly fontos események forgatagában lépett fel, mint az 1849-es, Debrecenben május 14-én megtartott országgyűlés, amelyen az osztrákoktól független új magyar kormányzó és minisztériuma ünnepélyesen tette le esküjét. Rögtön másnap nyilvánosan, s az azt megelőző napokban magánkörökben Reményi több koncertet adott, különleges élményben részesítve a jelenlévőket abban az időben, mikor zene helyett még az ágyúk szóltak (javában tartott Buda felszabadító ostroma) és általában szüneteltek a koncertek.

donne à vous, mon honneur restera intact, donc il n'est point nécessaire que je vous donne des instructions; vous savez beaucoup mieux que moi ce qu'il faut faire. C'est pour-même qui m'avez plusieurs fois proposé cet arrangement, maintenant je l'accepte, ce n'est qu'après une profonde réflexion que j'écris à vous ces lignes, je me suis dit ce que vous avez cent fois remarqué – aut aut – eh bien, je veux, je serai artiste, je le sens que ma vocation est là et pas ailleurs! faites donc, mon admirable maître, mon digne compatriote, pour moi ce que vous pensez utile de faire, j'ai une confiance en vous comme en mon Dieu, je vous prie seulement de faire cette importante démarche aussitôt que votre temps le permettra (je sais bien que vous êtes énormément occupé), car il est absolument nécessaire que je sois le plus tôt possible en Allemagne à cause de ma mère, qui se porte hélas! très mal. J'ai reçu avant-hier la nouvelle déchirante qu'une de mes sœurs est morte – pour cela et pour d'autres choses, il est urgent que je sois en Allemagne en très peu de temps, et surtout que je puisse me mouvoir librement. Vous comprenez? Vous pouvez dire sur votre honneur que je ne me suis mêlé d'aucune affaire politique! – d'aucune! J'attends donc avec la plus grande impatience votre lettre – votre réponse. / Je vous prie, cher maître, excusez l'embarras que je vous cause, et croyez-moi que je suis votre adorateur / Edouard Reményi.

- 30 Deák Ágnes: *Allamrendőrség Magyarországon, 1849–1867*. Akadémiai nagydoktori thesis. Budapest: SZTE, 2013, 122–124. http://real-d.mtak.hu/649/7/dc_588_12_doktori_mu.pdf (Utolsó hozzáférés: 2022. január 30.)
- 31 Walker: *Liszt Ferenc* 2, 80., 14-es lj.; ugyanakkor számos sajtócikk, tanulmány és szakirodalom jellemzi Reményit ugyanezzel a jelzővel.
- 32 Ábrányi: *Jellemképek a magyar zenevilágból*, 26.

Korabeli sajtócikkek szerint Reményi hangversenye végre „a sok egyhangú politika [mellett] [...] egy kedvesebb percet” adott a közönségnek.³³

Rá kell mutatni ugyanakkor, hogy az osztrák államrendőrség gyakorta érdektelennek tartotta azokat az ügyeket, amelyek zenével voltak kapcsolatosak. Példaként idézem James Deaville tanulmányát, amely „The politics of Liszt’s virtuosity: New Light on the Dialectics of a Cultural Phenomenon” címmel Liszt művészetét és a virtuozitást vizsgálja; azt, hogy előadásával vagy műveivel a művész milyen politikai hatást fejt ki a közönségre és ezt hogyan ítéli meg maga a politika. Tanulmányában a szerző megemlíti azt az egyetlen titkosrendőrségi jelentést, amely Lisztről ismeretes, hozzátéve, hogy a 19. század államhatósági iratainak egy része 1927-ben tűz martalékává lett. Arra a következtetésre jut, hogy bár 1846-os magyarországi körútján Liszt találkozik és kerül közvetlenebb viszonyba több, az osztrák állam által megfigyelt forradalmárral, tevékenysége inkább zenei közjáték, mint valódi politika. P. Lázár Horváth szavaival élve, aki a jelentést papírra vetette és elküldte az osztrák hatóságoknak, „az élet komoly, a művészet derűs”.³⁴ És ez persze egyetlen, kiragadott eset, de ugyanígy, Reményi megítélésében is azt vehetjük észre, hogy a róla készült, 1860-as évek előtti jelentésekben semmilyen módon nem ítélték meg hegedűvirtuózi, vagy tábori hegedűs minőségében; egy 1858-as, Reményi által beadott hazatérési kérelem kapcsán megjegyzi, hogy „a szabadságharcban nem vett részt tevékenyen, ellenben már akkoriban intim kapcsolatban állt Klapkával és Görgeyvel, nevét Reményire magyarosította, s magának hegedűjátékosként [...] hírnevet szerzett.”;³⁵ és így a legtöbb iratban, bár hegedűművészi szerepe kiemelésre került, politikai jelentőséget nem tulajdonítottak ennek. Zenész léte közömbös, feltéve, hogy nem tüntetőleg játssza a pesti Nemzeti Színházban a tiltott, „bűnös” indulót, a Rákóczi, mint 1860-ban tette.

Reményi 1854. augusztus 8-i levelére visszatérve: annak már a megszövegezésben feltűnik, hogy Reményi aktuálisabb eseményekben vehetett részt. Szabadkozó mondata, amelyben „Becsületére mondhatja, hogy semmilyen politikai ügybe nem keveredik – semmibe!”, azt sejteti, hogy az emigrációban, kiváltképp 1854-es augusztusi levele előtt, Lisztnél való tartózkodásakor aktívan részt vett a menekültek mozgolódásaiban. Minthogy pedig a levelet mesterének való megadással (avagy Liszt igazának elismerésével), s egy többször ajánlott megállapodás elfogadásával folytatja, gyanítható, hogy Liszt sokszor róta fel ezt Reményinek, arra intve őt, hogy művészként ne politizáljon, inkább állapodjon meg az osztrák

33 *Marcius Tizenötödike*, [Évfolyam/79]. (1849. május 15.), 305–306. „Elvégre a sok egyhangú politika között egy kedves percünk is lehetett. Ez Reményi Ede igen sikerült hangversenye, mely a mivel közönségre leírhatlanul felvidítőlag hatott. Annyi idő óta nélkülözni a zenét, melynek élvei, Pesten a lélek mindennapi kenyéréhez tartoznak! A közönség legnagyobb része előtt az est a legkellemesebb reminiscencia volt, a csendes napokra, s a még gyermek művész vonójának varázsával elfeledteté egy pillanatra ama nagyszerű hangokat a csata mezőn, melyek most a hazát keresztül viharozzák.”

34 James Deaville: „The Politics of Liszt’s Virtuosity: New Light on the Dialectics of a Cultural Phenomenon”. In: *Liszt and the birth of modern Europe: Music as a mirror of religious, political, cultural and aesthetic transformations*. Eds. Michael Saffle–Rossana Dalmonte. Stuyvesant, NY: Pendragon Press, 2003, 115–142.

35 Feljegyzés az ÖStA HHStA Ministerium des Äußern Informationsbüro BM-Akten 1858: 3364 – 118. dobozából. „[...] an des hungarischen Revolution zwar keinen thätigen Antheilgenommen, jedoch schon damals intime beziehungen mit Görgey und Klapka unterhalten, seinen Namen in Reményi magyarisirt, auf einigen Ruf als Violinspieler sich erworben habe.”

hatóságokkal, mielőtt, bár ez kimondatlan, de bajba keveredne. Arról, hogy mi volt az a baj, Lisztnek és Reményinek is hallgatnak írásai. „*Ugye érti?*” – kérdi Reményi. Nem marad más, mint az államhatóság jelentései. Az Osztrák Állami Levéltár részeként működő Házi-, Udvari és Állami Levéltár anyagában Reményi Edéről összesen hat kötegni, körülbelül 300 főlányi anyag található. Ezek több évre vonatkozóan tanúsítják, hogy Reményi az emigrációban 1853-tól kezdve hazatéréséig, majd 1865-ig miképpen hívta fel Bécs figyelmét magára, s hogyan ítélte meg őt az osztrák államhatóság három főbb szerve, a Külügyminisztérium, Belügyminisztérium, és Legfelsőbb Rendőri Hatóság, melyek külön-külön is értekeztek róla. Hogy ez a sok anyag mi mindent tartalmaz, arra még nincs teljes rálátás, minthogy feldolgozásuk tart; mostanáig az 1858-as dokumentumok egészében, az 1853-as, 1854-es és 1860-as iratok részleges átnézésre kerültek, s ezekből az alábbi következtetések vonhatók le.

Ellenben az általános nézettel, miszerint Reményit az osztrák államhatóság mint a magyar forradalomban lázító hegedűst üldözte, a jelek szerint Bécs egészen 1853-ig egyáltalán nem követte őt nyomon, és nem tudott 1848–1849-es szerepvállalásáról. Hozzá kell tenni, hogy ahogyan arról Deák Ágnes „*Államrendőrség Magyarországon, 1849–1867*” c. publikációja megemlékezik, 1848–1849 viharos hónapjaiban a korábbi rendfenntartó szervek, köztük a bécsi titkosrendőrség felbomlott, minthogy sokan átálltak vagy eltűntek a szabadságharc forgatagában, s az új belső rend, vagyis az államrendőrség megszervezése bel- és külföldön is csak 1849 nyarán indulhatott meg, majd 1851 tavaszára épült ki, s még ekkor sem voltak adottak a feltételek, hogy a birodalmon belül, nemhogy azon kívül az információszerzés megfelelő módon működjön.³⁶ Elképzelhető tehát, hogy Reményi a zűrzavarban Bécs figyelmét elkerülte; erről tanúskodik az is, hogy személye az osztrák titkosrendőrség előtt 1853-ig szinte teljesen ismeretlen volt, miközben éppen Bécsen keresztül, 1849. október 5-én szökött külföldre.³⁷ Reményi ezzel szemben csupán hamburgi tartózkodása alatt, Asztalos Sándor menekült és a párizsi emigráció vezetője révén keltette fel az osztrák hatóságok figyelmét, mivel ők ketten együtt laktak és közeli viszonyt ápoltak, majd Asztalos Sándor felfedeztetése nyomán társakként lepleződtek le, és Hamburgból egy napon belül mindketten elmenekültek. Ekkor is inkább Asztalossal való gyanús összeköttetése, mint menekültstátusza kriminalizálta Reményit, akiről csak egy évvel később, egy bizalmi levelező (a bécsi államhatóságokhoz hűséges, alkalmi pénzért jelentő egyén)³⁸ fedi fel, hogy a magyar szabadságharcban egyáltalán részt vett. „22-én reggel aztán Reményi felkeresett a Hotel Holland-ban, s miután én mindenekeelőtt teljesen az ő bizalmába tudtam férközni, a következő bizalmas kinyilatkoztatásokat tette nekem: »miszerint az 1849-es évben jelentős szerepet vállalt a magyar szabadságharcban, s hogy ő mindig szolgálatra készen, Görgey oldalán állott; [...]«³⁹

36 Deák: *Államrendőrség Magyarországon, 1849–1867*, 33–37.

37 Az Osztrák Államrendőrség 1853-as, 1854-es, 1858-as és 1859-es jelentései szerint. (Forrás: ÖStA HHStA Ministerium des Äußern Informationsbüro BM-Akten 1853, 1854 és 1858; valamint Reményinek a dokumentumok közt megtalálható magyar útlevele, amelyet kiutazásakor vettek el tőle.)

38 Deák: *Államrendőrség Magyarországon, 1849–1867*, 11., 121.

39 ÖStA HHStA Ministerium des Äußern Informationsbüro BM-Akten 1854: 1973 – 65. dobozának anyaga. „Am 22. Morgens ist Reményi zu mir in’s Hotel Holland gekommen, und nachdem ich mir bei ihm vorerst volles Vertrauen zu verschaffen wußte, machte er mir folgende confidentiellen Eröffnungen: »Daß er sich im Jahre 1849. zu der ungarischen Insurrection namhaft betheiligte, sich immer in diensten und an der Seite Görgey’s befand; [...]«

A hatóságok tehát 1853-ban erednek Reményi nyomába, akiről nem tudják, mi okból tartózkodott Hamburgban és pontosan hogyan érintkezett Asztalossal. Követik menekülésének útján, s Hannoverben érik utol, hol értesülést szereztek június 10-i fellépéséről az udvarban Johannes Brahmszal. Hogy utóbbi tudott-e Reményi helyzetéről, kérdéses, mindenesetre Brahmsot nem említik a jelentések. Reményinél ugyanakkor a drezdai császári nagykövetség Hannoverben házkutatást rendelt el, amelynek során megtalálták Asztalossal folytatott levelezését, azt elkobozták és elküldték Drezdába, ahol akkortájt az államhatóság fizetett ügynökei avagy bizalmasai fokozott aktivitással működtek. Reményit közben rendőri őrizetbe vették és másfél napra börtönbe vetették. Az időtartam csupán azért volt ilyen rövid, mert Hannoverből közbenjártak szabadon bocsátása érdekében, és egy, a rendőrség által ismeretlen személy ajánlásával – akiről a szakirodalom tudja, hogy Joachim József volt – Reményi gyorsan eltávozott Weimarba Liszthez, ahol több hónapon át megbújt és vendégeskedett.⁴⁰

Hogy Liszt tudott-e arról, hogy Reményi Ede megérkezése hozzá nem csupán csodálattól, de kényszerből is történt, nem egyértelmű. Az sem biztos, hogy Reményi a hatóságok elől menekülve ejtette útba Lisztet. Megfontolandó ugyanakkor, hogy a Reményiről szóló dokumentációk ettől kezdve többször említik, hogy a hegedűvirtuóz „Liszt védelmében áll”, hiába, „hogy Drezda részéről folytonos emiatt a panasz”.⁴¹ Liszt védelme ezekben az iratokban olyan fogalom, amely nem szorul magyarázatra. Úgy látszik, a Német Szövetség tagjai Weimarra csak részlegesen voltak hatással, s Liszt bizonyos mértékig menedékként szolgálhatott Bécs politikai üldözöttjei számára. A hatóságok továbbá ekkor még nem voltak tisztában azzal, Reményi milyen mértékben vállalt aktív szerepet a magyar emigrációban. Liszt mindenesetre közvetlenül Reményi Weimarba érkezése után pár héttel ellátogatott Frankfurtba, ahol felújította ismeretségét Prokesch-Osten gróffal, kit Reményi végső elkeseredésében 1854-ben, Angliából írt levelében említ, s ki akkoriban éppen a német szövetség megbízottjaként tartózkodott Frankfurtban...⁴²

Reményi továbbá weimari tartózkodása alatt többször Wiesbadenbe ment, ahol elsődlegesen hegedűművészként mutatkozott be, de gyakran látogatott egy bizonyos Drehelt, „aki a demokrácia lelkes támogatójaként [volt] ismert”.⁴³ Szeptember 4-én ismét átvizsgálták ingóságait, s ezúttal egy felbujtónak bélyegzett propagandakiadványt találtak nála, amely ismét fokozta a vele kapcsolatos gyanút. Drezda ettől kezdve nagyobb nyomást gyakorolt

40 Lásd a 41-es lj-t.

41 ÖStA HHStA Ministerium des Äußern Informationsbüro BM-Akten 1854: 1973 – 65. dobozának anyaga. „Von da ist er mit einem Empfehlungsschreiben des * (* nicht erinnerlich) nach Weimar zu Liszt, wo er sich einige Monate aufhielt, und selbst gegenwärtig noch unter dessen Schütz & Caution sich befinde, da seinethalben von Dresden fort und fort Reklamationen kommen. –” Utott, egy későbbi dokumentumban: „[...] heute Morgens ging er auf 4.–6. Tage zu Liszt nach Weimar, weil von Dresden seinetwegen immer Reklamationen kommen, [...]”

42 Hugh Macdonald: *Music in 1853: The Biography of a Year*. Woodbridge: The Boydell Press, 2012, 84–85.

43 ÖStA HHStA Ministerium des Äußern Informationsbüro BM-Akten 1854: 1973 – 65. dobozának anyaga. „Reményi hat sich im August v. J. mehrere Wochen in Wiesbaden aufgehalten, ist dort in einigen Concerten als Violin-Virtuos aufgetreten, [...]; es ist jedoch aufgefallen, daß er bei einem gewissen Drehel in Geisenheim [?], welcher als eifriger Anhänger der Democratie bekannt ist, häufige Besuche abgestattet hat.” Reményi 1853-as és 1854-es wiesbadeni tartózkodásairól a korabeli magyar sajtó is beszámol, lásd. *Pesti Napló* 4/1053 (1853. szeptember 14.), oldalszám nélkül. A. [?] Tihamér: „Reményi Ede”, *Vasárnapi Ujság* III/47. (1856. november 23.), oldalszám nélkül. *Nővilág* IV/12. (1860. március 18.), 188.

Weimarra, ahová a jelentések szerint Reményi októberben visszatért, s ahol körülbelül januárig maradt, előnyben részesítve Liszt udvari karnagy tanítványai közül a müncheni zongoristát, Brucknert, s a Badenből kiutasított mainzi zenészt, Corneliust, mint azt feljegyezték róla. Innen végül útlevelének érvényességét megkérdőjelezve, 1854 elején utasították ki ideiglenesen, ugyanis Reményinek egy Amerikában szerzett, kétségbevonható érvényességű úti okmánya volt, amelyet a Legfelsőbb Rendőrség titokban meg is vizsgált, hogy megtudja annak eredetét.

Ettől kezdve sűrűsödnek a történések, miután Reményi 1854 januárjában Wiesbadenbe tért vissza, majd felváltva Mainzban tartózkodott, „elég nyugodtan viselkedve, mintha csak pénzt akarna keresni”.⁴⁴ Itt azonban összetalálkozott a már korábban említett, Bécsnek jelentő bizalmi levelezővel, aki volt magyar forradalmárként – ilyen személyeket az osztrák hatóságok különösen szívesen alkalmaztak⁴⁵ – a haza hívének adta ki magát, s így Reményi meggondolatlanul színt vallott ellőtte; „hogya [ő] Világos után Angliába menekült, ahol hosszabb ideig, így Kossuth otlétekor is tartózkodott. Ezután Ujházyval, szintén politikai menekülttel Amerikába utazott, ahol 9 teljes hónapon át maradt, majd az emigráció különleges küldetésének keretein belül a párizsi bizottsághoz küldetett, Párizsba megérkezett, és a helyi emigráció vezetőjével, Asztalossal lakott egy fedél alatt. Később Asztalossal együtt Párizsból Hamburgba utazott, ahol felfedeztetek, [...]”.⁴⁶ A bizalmi levelező hozzáfűzi ehhez, hogy Hannover után, egy ismételt házkutatáskor azért nem találtak Reményinél semmit, mert leveleit a hannoveri esetből tanulva azóta elégeti. Elismerte továbbá, hogy folyamatos levelezésben áll magyar menekültekkel, s „általuk igen jól tájékozott; hogy Asztaloston és Gorovén keresztül Pesten, Debrecenben és Aradon, – Bethlen Gergely, Bethlen (Bajos) Pali és Czetz által pedig Erdélyben, – különösképpen Kolozsváron – már minden olyan jól van szervezve, hogy az orosz–török háborúnak Erdély határához való közeledésével, vagy más kedvező esemény bekövetkeztével, a felkelés ott és Magyarországon is ki fog törni;” melyhez „Almásy Pálon keresztül Genfben, Teleky Latzyn & Schmidegen keresztül Angliában a legjobb közlések történtek, hogy támogatást nyerjenek.”⁴⁷

44 Uott: „Übrigens scheint sich Reményi in Wiesbaden und Mainz ganz ruhig zu verhalten, und sich bloß Geld verdienen zu wollen; [...]”

45 Deák: *Allamrendőrség Magyarországon, 1849–1867*, 124.

46 ÖStA HHStA Ministerium des Außen Informationsbüro BM-Akten 1854: 1973 – 65. dobozának anyaga. „[...] er sich nach dem [Site?] bei Világos nach England flüchtete, woselbst erlängere Zeit und auch während des Aufenthaltes Kossuth's geblieben sei. Dann sei er mit der Comorner-ungar. Emigration Ujházy nach America, wo er durch volle 9 Monate gewesen, hernach in einer Special-Mission der Emigranten an das Pariser-Comité entsendet, nach Paris gekommen, und daselbst mit dem dortigen Emigranten-Hauptling Asztalos in einer Wohnung logirt habe. Später sei er von Paris mit Asztalos nach Hamburg gereiset, wo man sie entdeckte, [...]”.

47 Uott: „mit dem in Paris bestehenden ungarischen Emigranten-Comité »Asztalos und Gorové« in stetem Briefwechsel zu stehen und ganz unterrichtet zu sein: »daß von Asztalos und Gorové in Pesth, Debreczin und Arad,– von Bethlen Gergely, Sohn des Bethlen (Bajos) Pali, & Czetz in Siebenbürgen, – in specie in Klausenburg, – Alles bereits derart bestens veranstaltet sei, daß bei Annäherung des russisch-türkischen Krieges an die Gränze Siebenbürgen's, oder einem anderen günstigen Zwischenfalle, der Aufstand daselbst und in Ungarn losbrechen werde.« Auch versichert Reményi: daß durch Almásy Paul in Genf, durch Teleky Latzy & Schmideg in England die besten Verkehungen zur Unterstützung einer ungarischen Insurrection geschehen seien; übrigens dürfte sich Schmideg gegenwärtig in Madeira befinden.”

Ettől kezdve Reményi politikai szerepe nem lehetett kétséges, s hiába kérte a bizalmi levelező, „míg csak zenél, hagyják Reményit Wiesbadenben és Mainzban egészen nyugodtan, [...] hogy ezáltal [...] a magyarországi és erdélyi folyamatok, valamint az azokban tevékenykedő személyek beazonosíthatók [...] legyenek”⁴⁸, Drezda már elhatározásra jutott Reményi kézre kerítését illetően. A hegedűvirtuóz, érezve a veszélyt, többször visszatért még 1854 áprilisában és májusában Weimarba Liszthez, mintegy oltalmat keresve.⁴⁹ Liszt azonban egy rendőrségi feljegyzés szerint már 1854 márciusában közölte Reményivel, hogy sajnálatos módon védelmét meg kell tőle vonnia. Miután Reményi látszólag Angliába távozott – bár még néhány alkalommal német területen tűnt fel –, május 14-én megérkezett Bécsből a parancs, miszerint német területre való belépése alkalmával – Weimarból külön miniszteriális ígérettel – azonnal el kell fogni, s ezt a legfelsőbb szinteknek jelezni.⁵⁰ Emiatt Reményi végleg Londonba költözött, ahonnan sokat idézett, keserű levelét megírta. Liszt azonban az elkerülhetetlen elutasítás ellenére sem hagyta magára; pár hónappal később, ahogyan arról már szó esett, Brüsszelbe hívta, ahol utoljára lelkére beszélt, hagyjon fel a politizálással.⁵¹ Jól ismerjük e kérdésben Liszt nézeteit, ki 1860-ban, Széchenyi halálakor megírta: „[Széchenyi] [...] tudatában volt kora és hazája igényeinek. Mérhetetlenül nagy szolgálatokat tett Magyarországnak, ahol jogosan örvendett páratlan népszerűségnek, mindaddig, amíg Kossuth felül nem kerekedett a locsogásával, és az egész nemzetet tévútra nem vezette. Sajnos e pillanatig még mindig ezen járunk, s nemigen látom, hogy a kizáró patriotizmus e forró lázából bármi jó eredmény születne, mert ez csak szelet vet, s majd vihart arat. [...]”⁵²

48 Uott: „Meine unmaßgebliche Meinung anlangend, soll Reményi in Wiesbaden und Mainz so lange er sich auf bloße Musik beschränkt, nicht im Geringsten gestört oder beunruhiget, sondern vielmehr getrachtet wurden, ihn daselbst fest zu halten, seine musikalischen Concerte möglichst zu unterstützen und ihn selbst von Dresden aus nicht im Geringsten zu beirren, damit er ruhig und vertrauensvoll bleibe, in seiner Correspondenz mit Paris ununterbrochen verharre, um aus dieser nicht so sehr die Vorgänge in Paris, als vielmehr die in Ungarn und Siebenbürgen, und die dort agirenden Individuen bezeichnet und habhaft wurden zu können.”

49 Uott: „Gestern bin ich mit Reményi von Wiesbaden hinher in eine Abendunterhaltung gekommen, und heute Morgens ging er auf 4.–6. Tage zu Liszt nach Weimar, weil von Dresden seinetwegen immer Reclamationen kommen, [...]”

50 Uott: „Von Altenburg und Meiningen liegt das Versprechen – von dessen Ausweisen im Betretungs-fälle – durch Ministerialeute vor; von Gotha steht die Antwort noch aus.”

51 *Ismeretlen Liszt-levelek*, 82. Liszt levele Reményi Edéhez, kelt: [1854.] július 14-én. Brüsszel előtt továbbá Liszt egy másik, Klindworthnak címzett levelében is találkozóra hívja Reményit, akkor még Rotterdamba, ahonnan majd Brüsszel felé tovább halad; ez a meghívás azonban – talán az idő szükség-sége miatt Reményi nem tudott volna időben Liszthez indulni – nem talált fogadtatásra. Lásd. *Franz Liszt's Briefe*, Bd. I., 1893, 159.

52 Liszt Agnes Street-Klindworthoz írt levele Széchenyi halálakor. Walker: *Liszt Ferenc* 2, 83–84., 26-os lj., itt lásd.: az 1-es lábjegyzetet.

Mint az Reményi pár nappal később megszületett leveléből kitűnik, a hegedűvirtuóz megfogadta mestere szavait, jóllehet, ekkor Liszt már nem tudott rajta segíteni, hiszen Reményi sem abban az évben, sem később, egészen 1859-ig nem tért vissza Németországba. A bécsi államhatóság jelentéseiből, illetve 1858-ig azok hiányából kiolvasható azonban, hogy több politikai ügybe nem bocsátkozott kinti tartózkodása alatt. Ennek köszönhető, hogy mikor 1858-ban hazája Reményit kezdeményezőleg kereste meg, és a sajtó hívta, térjen haza, Reményi kérelme kapcsán a hatóságok nem úgy valamiféle aktuális politikai szerepvállalás miatt aggódtak, hanem visszamenőleg, az 1853/54-es cselekedeteit mérlegelték, s ugyan a Legfelsőbb Rendőrhatalóság arra jutott, hogy őt nem tanácsos hazaengedni, annak lehetőségét mégis megengedték, hogy szigorú rendőri felügyelet mellett Magyarországra visszatérjen. Persze ez is egy regényes történet...